

Кортенска М. (Благоєвград, Болгарія)

П.К.Яворов - разширяване на културно-историческото му наследство

Стаття ґрунтується на дослідженнях драматурґічної, театральної та критичної діяльності П.К. Яворова, яка суттєво розширює реальні межі його культурно-історичної спадщини. Наукова розвідка базується на створенні авторкою театрального літопису, в якому описується кожен день життя Яворова, а також на розшифруванні протоколів Національного театру в Софії, складених самим Яворовим. Після 1908 р. Яворов пов'язує своє життя з Національним театром і працює в якості Художнього секретаря, режисера та перекладача, а з 1910 р. він присвячує себе драматурґії й пише драми „Біля підніжжя Вітоши“ та „Як замирає відлуння після грому“. Наукова стаття розширює спадщину Яворова, підкреслюючи його неоціненний внесок у розвиток нової болгарської культури і додаючи до поетичної спадщини Яворова також і його внесок як театрала-драматурга, режисера, перекладача, критика. Так Яворов є творцем важливої культурної інституції у Болгарії після Звільнення – Національного театру і так переконливо збагачується його культурно-історична спадщина.

Ключові слова: модернізм, болгарська драматурґія, театр і критика, культурне місіонерство.

Данная статья основывается на изучении драматургической, театральной и критической деятельности П.К. Яворова, которая существенно расширила реальные границы его культурно-исторического наследия. Исследование базируется на создании автором театральной летописи, в которой описывается каждый день жизни Яворова, а также на расшифровке протоколов Национального театра в Софии, составленных самим Яворовым. После 1908 г. Яворов связывает свою жизнь с Национальным театром и работает в качестве Художественного секретаря, режиссера и переводчика, а с 1910 г. он посвящает себя драматургии и пишет драмы „У подножия Витоши“ и „Как замирает эхо после грома“. Научная статья расширяет наследие Яворова, подчеркивая его неоценимый вклад в развитие новой болгарской культуры и прибавляя к непреходящему поэтическому наследию Яворова также и его вклад как театрала-драматурга, режиссера, переводчика, критика. Так Яворов является строителем важной культурной институции Болгарии после Освобождения – Национального театра и так убедительно формируется расширение его культурно-исторического наследия.

Ключевые слова: модернизм, болгарская драматурґія, театр и критика, культурное миссионерство

This report is based on surveys of the dramaturgical, theatrical and critical work of P. K. Yavorov which has certainly broadened the real boundaries of his cultural and historic heritage. The survey is based on drafting a theatrical chronicle of each day of Yavorov's life, as well as a reading of protocols of the National Theatre in Sofia written by Yavorov himself. After 1908 Yavorov became associated with the National Theatre as an artistic

secretary, director and translator and as of 1910 he dedicated himself to dramaturgy by writing his dramas „At the Foot of Vitosha Mountain“ u When Thunder Strikes How the Echo Fades Away“. The scientific expose expands Yavorov's heritage, outlining his more valuable contribution to the new Bulgarian culture and adds to Yavorov's eternal poetic heritage his contribution as a theatrical worker – a playwright, director, translator, critic. Thus, Yavorov appears as a builder of the important cultural institution in Bulgaria after the Liberation – the National Theatre. That is a convincing expansion of his cultural and historic heritage and contribution.

Key words: *modernism, Bulgarian dramaturgy, Theatre and criticism, cultural missionary.*

Във второто десятилетие на 21 век, сто години, след трагичната смърт на Яворов, в прочита на творчеството му искам да открия няколко важни момента, които разширяват неговия принос и го превръщат в емблема на културното мисионерство и модерност.

Първият е осъзнатият от него и събратята му от кръга „Мисъл“ - Пенчо Славейков, Петко Тодоров и д-р Кръстев, стремеж, след Освобождението на България, към генерални преобразования в културата, взаимосвързаното обновление на естетиката, литературата, драматургията, театъра, критиката. Новата българска култура се нуждае от наваксване, от цялостно задвижване на всички нейни звена към качествено нови художествени насоки от дотогавашните, нужни са усилия за промяна на целия комплекс от културни дейности, създаващи предпоставки за нов цивилизационен модел, обърнат към европеизирането, към модерността. Затова в центъра на приноса на Яворов и събратята му от „Мисъл“ се откроява с днешна дата градежа на културни институции, като Народната библиотекa и Народния театър в София, издаването на списание „Мисъл“, преводи, критика, театрална дейност. Тази историческа роля поставя Яворов в един по-широк контекст от това да бъде разглеждан единствено като гениален поет. Именно тази мулти креативност, това културно мисионерство, считам за истинския формат в прочита на неговото културно-историческо наследство.

Днес, във второто десятилетие на 21 век тази мулти креативност прави Яворов синхронен с представата за съвременната култура, непреходен като всяка голяма личност, която надскача времето си. Мотивацията на настоящото изследване е именно разширяване на познатата досега творческа биография на Яворов, като поет или главно като литературен деец. Значителният му принос, свързан с драмата, театъра, превода, критиката, та дори с режисурата, потвърждават, че Яворов е не просто

талант, а мисионер, с модерни възгледи. Разкривайки го в такъв общокултурен фокус, 100 години след смъртта му, е важно да осмисляме непреходността на неговото дело- като емблема на културното мисионерство и модерност.

Наследник на първото поколение след Освобождението- строители на съвременна България, Яворов е една от фигурите, превърнала се в строител на цивилизована България. Неговият път - житейски и творчески, разкрива драматичните усилия за модернизирание на обществото и културата. Като в борбата с предрасъдците, в изграждането на ново отношение към индивида и общочовешките ценности Яворов има принос като личност, като водач за преобразуване на обществото.

Житейската драма на Яворов е всъщност драма на духовното развитие от началото на 20 век, в България. Пейо Крачолов от Чирпан, телеграфистът от Анхиало, не достатъчно образован, както съратниците си в кръга „Мисъл”, завършили в Европа, извървява своя сложен и труден път, за да се превърне в Яворов, един от културните мисионери и създатели на цивилизована България на картата на Европа, в началото на 20-ти век. Специализира във Франция на два пъти, научава

езика и се докосва до модерната култура на Европа, става част от съграждането на две основни културни институции на България след Освобождението, крепители на националната ни идентичност, език и култура- Народната библиотека и Народния театър.

Своето **културно мисионерство** Яворов изпълва и с невероятната си чувствителност, индивидуалност и решимост, съчетани с талант и непреклонна енергия за създаване на културно пространство от нов тип, с модерни критерии и визии, както за обществото, така и за изкуството. От сферите на поезията, Яворов премнава на по-широко обществено поле - в театъра, в диалога с публиката, чрез сцената, както и в пресата, с поведението си на непримирим бунтар и трагичен герой в живота на България, в началото на 20-ти век.

Яворов поставя емблематичната диагноза, валидна за съжаление и до ден днешен, че в полите на Витоша убиват със жестокост, с топор. Тази грубост, задушаваша всеки опит за проява на нови, поцивилизовани начини за обществено съществуване и културно развитие, все още тегне в полите на Витоша, макар и 100 години по-късно. Среда, която не дава глътка въздух на нов тип чувствителност, мислене и поведение, която с юмрук налага предначертаните избори на обществото: политически, нравствени, лични.

С пиесата си „В полите на Витоша” (1911 г.) Яворов трагически изповядва своите автобиографични преживання в тази нашенска среда. Той трагично разголва на сцената, пред публиката типично български трагедии, кървавите следи са превърнати в нашенски римейк на вечните проблеми за любовта, умираща сред омраза, на любовта, като посестрима на смъртта, поради невъзможността си да се реализира. Като имаме предвид, че Яворов се изповядва „В полите на Витоша”, можем да заключим, че драматургът формулира българският проблем в една вечна тема и то не в поезия или някакъв елитарен жанр, а в първата си драма „В полите на Витоша”, към която има голям зрителски интерес, още при първото ѝ появяване на сцената на Народния театър в София (септември 1911 г.). Това потвърждава ролята на Яворов като духовен водач, в началото на 20–ти век.

Във време, когато свободната любов е невъзможна, когато тя е част от трагедията да изживееш невъзможна връзка, като тази на Яворов с Мина, която е извън представите на патриархалното и заможно семейство Тодорови. Самият Петко Тодоров я описва в пиесата си „Змейова сватба”. Независимо, че е съратник на Яворов в кръга „Мисъл”, Тодоров вижда Яворов в ролята на Змей, който живее извън общността и иска да отвлече сестра му Мина именно там, в селенията на свободата. Това разкрива в пълна сила трагичната невъзможност на Яворовия порив за любов, извън правилата или по-скоро предрасъдците на обкръжението. И за Петко Тодоров и за Яворов това е един твърде сложен, автобиографичен казус, но всеки от тях го решава и в живота и в творчеството си по различен начин. Всъщност досега не е отбелязан факта, че „Змейова сватба” и „В полите на Витоша” се поставят на сцената на Народния театър последователно: първо пиесата на Тодоров, под режисурата на Яворов, април 1911г. и след нея на 1 септември 1911 г. - „В полите на Витоша”. Като се играят в един и същи сезон 1911/12 г. на сцената на Народния театър в София. Този своеобразен театрален диалог между непримиримите противници в живота - по отношение връзката между Мина и Яворов, прераства в художествен дебат на събратята от „Мисъл” и то на сцената на Народния ни театър. Това безспорно показва, че драмата, сцената са фокуса в творчеството на Яворов, в зрелия му период - 1910-1914 г., че той е лидер в болезнения дебат в обществото, в търсенето на нови пътища за модерния човек.

Тук е мястото да отбележа, че този фокус за Яворовото творчество и цялостна културна дейност започва с назначаването му за Артистичен секретар на Народния театър в София, през 1908 г. и продължава с написването на „В полите Витоша” през 1911 г. Още през 1910 г. в Париж,

след смъртта на Мина Тодорова, Яворов категорично се отказва да се върне към поезията и пише, че „ще подири нещо друго...” Пътеките, които очертава в стиховете си, му се струват тесни, а Яворов иска да излезе на по-широк път. „Работата е, че имам нужда да се изкажа по-пълно и по-ясно. И затова трябва да подирия друг жанр.” (1910 г.) Този творчески порив на Яворов показва, че той търси по-могъщ изразител на изповедността, автобиографичността в създаването от него. Може би затова трагедията „В полите на Витоша” е не само драматургичен шедевър, но и емблема на една трудна цивилизационна промяна, на един типично български спазъм в сблъсъка между предрасъдъци, жестокост и чувствителността на един нов тип индивидуалист, човек на новото време, човек на промените, раздиращите страсти и отвоюването не на привидност, а на нови пространства за изява на аз-а. Това е същността на житейската и творческата мисия, която следва един голям талант, пренасяйки в жертва самия себе си.

Втората му пиеса „Когато гръм удари, как ехото заглъхва” (1913 г.), написана малко преди трагичната му кончина, няма такава успешна съдба като „В полите на Витоша”. За началото на 20-ти век да поставиш от сцената драматичното разнищване на един личен казус- за любовта и греха, за отговорностите на бащинството и устоите на семейството, се оказва твърде революционно, спрямо предрасъдъците на тогавашното общество. Бракът като сметка, като затвърждаване на социално или материално статукво, в което чувствата не са първостепенни, е този общоприет предрасъдък, срещу който се изправят героите на втората пиеса на Яворов.

Един век след написването на двете пиеси на Яворов е ясно, че „В полите на Витоша” той поставя публично, от сцената, драматичното отстояване на правата на съвременния човек да споделя чувства, да създава семейство от нов тип, а в „Когато гръм удари, как ехото заглъхва” вече се занимава с кризите на съществуване в този семеен кръг, в началото на 20-ти век. За времето си и двете му драми са трагедии по същност, по проблемите, които отварят неизличими рани в снагата на българското съществуване, което не може да проходи в нормалните за модерното общество разбирания и освободеност.

Яворов изразява една съвършено нова чувствителност, загърбила патриархалните и патриотични патетики на Възраждането и Следосвобожденска епоха в България. Всичко наследено, целият този колективен императив на обкръжението, той рязко сменя с въжеделията на индивида, с разголването на **кризите на модерния човек**. Яворов се обръща към вътрешния му свят, към неговите спазми и мятания, към личната му територия на чувства, грехове и болезненост. И двете му пиеси

показват интереса към общочовешките терзания на индивида. Това той показва на широката аудитория на Народния театър в София. Една проблематика твърде синхронна с пиесите на Чехов и Стринберг, с драматичните дилеми на модерния човек. С признанието на тези дилеми и тяхното изповядване от сцената.

В началото на 20-ти век, Яворов е най-яркият изразител на безизходицата, на нравствените изпитания и драматични проблеми на личността на новото време. Затова е естествена неговата близост до чувствителността, героите и проблемите на Ибсен, Чехов, модерната литература. Той превежда стихове от Метерлинк, прониква в същността на Горкиевите герои. Неслучаен е фактът, че именно Яворов е един от тези, които първи се стремят да приобщи българина към новите художествени стойности на тогавашната европейска драма, отстоява мястото ѝ в репертоара на Народния театър в София, а чрез собствените си пиеси става изразител на своеобразното българско пречупване на проблемите на времето. Чрез театъра, Яворов същностно се себеизразява, вярва, че най-активно може да ангажира своите съвременници с наболели проблеми и конфликти. Затова връзката между Яворов, драмата и театъра е главен белег на творчеството му през първото десетилетие на 20-ти век.

Най-важният период за оформяне на широкия формат на културното мисионерство на Яворов е работата му в Народния театър в София (**5 август 1908 г. - 30 януари 1914 г.**). Там се осъществява срещата на двамата големи творци от "Мисъл" - Славейков и Яворов, първият- като директор, а другия -като артистичен секретар, това е един наистина значителен момент в развитието на българското сценично изкуство като професионална дейност. За първи път в тогавашната кратка биография на този млад културен институт, управлението му се поема от две творчески личности, които с отговорност, разбиране и реформаторски дух решават както неговите административни и организационни, така и чисто художествени проблеми. И най-важното, че те фокусират значението на сцената като силен публичен инструмент, който може да въздейства на духовното развитие на обществото, на неговите нагласи. Не касата и финансовият успех са основни за сцената, а точно обратното – театърът, изкуството води публиката към измеренията на общочовешкото, на преживяването и смъсла. Яворов особено повлиява от сцената на Народния ни театър да звучи красив български език, чрез своите преводи, анализи, режисура, той цели българина да се изповядва като модерен човек. Това е широкият кръг от търсения и стремежи, които преплитат мисионерството и реформаторския дух, съпътстващи досега на Яворов с

живия театър, с широката публичност в началото на 20 –ти век. Именно това е гръбнакът на тезата ми, с която разширявам културно – историческото наследство на П.К.Яворов.

100 години след трагичната му кончина, този формат на приноса на Яворов се оформи след разчитането на всички протоколи от архива на Народния театър, писани от Яворов, чрез изработването на Театрален летопис, който отразява дейността му – ден по ден, подреждайки театралната му критика, драматургични анализи, режисьорски опити. Огромни усилия и талант, мисионерство, наксване, но и нови критерии, съизмерване с модерността и изкуството на времето. Всичко това вложено именно от Яворов в изграждането на цивилизована България.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Яворов П.К.* Събрани съчинения. – Т. 3: Драми. – София: Издателство „Захарий Стоянов“, 2013; 2. *Кортенска М.* Културната мисия на кръга „Мисъл“. – София: “Емас“, 2008; 3. Летопис на Народния театър. – София, 2004.

Максимова К. (Київ, Україна)

Трансформація концепту бісовщини в творах українських письменників 20-х років ХХ століття

Стаття присвячена аналізу проникнення і розвитку концепту бісовщини в українській літературі 20-х років ХХ сторіччя. Особлива увага в даному дослідженні приділена трансформації концепту бісовщини, накладанню її на український ґрунт та подальшому побутуванню в знакових творах першої половини ХХ століття.

Ключові слова: бісовщина, трансформація концепту, модернізм.

Статья посвящена анализу проникновения и развития концепта бесовщины в украинской литературе 20-х годов ХХ века. Особое внимание в данном исследовании уделено трансформации концепта бесовщины, адаптации ее к украинской почве и дальнейшему развитию в знаковых произведениях первой половины ХХ века.

Ключевые слова: бесовщина, трансформация концепта, модернизм.

This article analyzes the penetration and development of the devilry concept in Ukrainian literature 20 years of the twentieth century. Special attention is paid to this study of devilry conceptual, its imposition on Ukrainian soil and future existence in the seminal works of the first half of the twentieth century.

Key words: devilry, transformation concept, modernism.